

УДК 159.9-042.5\8-053.6

Специфіка маніпуляції в підлітків у міжособистісних стосунках

Стойчева М.І.

В статье осуществляется психологический анализ специфики манипуляции у подростков в межличностных отношениях. Также проводится изучение трех типов направленности реакции (экстрапунитивная, интропунитивная, импунитивная) у подростков в школьном коллективе и зависимость применения манипулятивных приемов от типа направленности личности. Для получения валидных данных, были использованы проективные методы при исследовании.

Ключевые слова: манипуляция, экстрапунитивный тип, интропунитивный тип, импунитивный тип.

У статті здійснюється психологічний аналіз специфіки маніпуляції в підлітків у міжособистісних стосунках. Також проводиться вивчення трьох типів спрямування реакції (екстрапунитивна, інтропунитивна, імпунітивна) підлітків у шкільному колективі та залежність застосування маніпулятивних прийомів від типу спрямованості особистості. Для отримання валидних даних, були використані проективні методи у дослідженні.

Ключові слова: маніпуляція, екстрапунитивний тип, інтропунитивний тип, імпунітивний тип.

The article deals with psychological analysis of specificity of manipulation at teenagers in interpersonal communication. Also studies three types of reaction orientation (extrapunitive, intropunitive, impunitive) at teenagers in school collective and dependence of using manipulating receptions from reaction oriental type. To obtain valid results in research projective methods were used.

Keywords: manipulation, extrapunitive type, intropunitive type, impunitive type.

Довгий час термін маніпуляція не мав психологічного значення, цей термін застосовувався тільки на виробництві та в роботі з машинами. Лише наприкінці ХХ століття з'явилися праці, присвячені проблемам маніпулятивного впливу, ефектів маніпулювання поведінкою, мистецтва маніпуляції, захисту від неї. Тим не менше, з усіх представлених праць лише одну цілком присвячено безпосередньо проблемі визначення набору критеріїв, що адекватно окреслюють коло міжособистісних феноменів, належних до маніпулятивних. На підставі аналізу маніпулятивних ситуацій Дж. Рудінов істотно просунувся у розумінні специфіки маніпулятивного впливу. Він виокремив 5 груп і 2 окремих критерії, на підставі яких зміг скласти своє визначення маніпуляції.

Маніпуляція — це вид психологічного впливу, мистецьке виконання якого призводить до прихованого породження в іншій людині намірів, що не співпадають з її актуально існуючими бажаннями.[4]

У подальшому вченими було відмічено роботу Л. Прото «Кто дергает ваши струны?», яка стала вагомим внеском і викликала інтерес у розвитку галузі специфіки маніпуляцій в психології. У своїй праці автор виділяє основні пари, що внутрішньо спілкуються, між якими відбуваються свої перипетії, у результаті котрих здійснюються маніпулятивні прийоми.[2]

Е.Л. Доценко виокремив кілька видів маніпуляцій, які різняться як засобами психологічного впливу, так і за характером внутрішньоособистісних процесів.[3]

Е. Берн визначив маніпулятивний вплив як «ігри, в які грають люди, що передаються від покоління до покоління».[1]

Основним нашим завданням є - емпіричне дослідження специфіки маніпуляції в підлітковому оточенні, особливості прояву феномену маніпуляції та тип реагування особи.

Загалом ученими виконано багато дослідницьких робіт у галузі специфіки маніпуляцій, але не було жодної роботи, яка б описувала прояви маніпуляцій у підлітковому оточенні, її позитивний чи негативний вплив на процес міжособистісного спілкування та застосування прийомів маніпуляції, за умови їх усвідомлення. На всі ці питання ми намагатимемося відповісти в цій роботі.

Об'єкт дослідження: психологічна специфіка поведінки в міжособистісних стосунках у підлітків.

Предмет дослідження: специфіка прояву маніпуляції в поведінці підлітків у міжособистісних стосунках.

Мета: дослідити психологічну специфіку прояву маніпуляції та поведінку в міжособистісних стосунках у підлітків.

Гіпотеза: підлітки з екстрапунитивною спрямованістю реакції більш схильні та використовують маніпулятивні прийоми до однолітків, ніж підлітки з імпунітивним типом спрямованості.

Методи дослідження: для емпіричного дослідження використовувалися наступні методики: методика психокорекції особистості Розенцвейга; Мальований аперцептивний тест (МАТ); методика «Незавершені речення»; «Тест руки» Е. Вагнера.

Експериментальна база дослідження включала в себе виборку з 58 осіб. Учні гімназії м. Сімферополя віком 12-13 років (з них 38 дівчат і 20 хлопців).

У таблиці №1 відображено показники, отримані під час дослідження психологічного аналізу міжособистісного спілкування у підлітків (у відсотковому співвідношенні) на підставі Малюнкowego тесту фрустраційної толерантності Розенцвейга.

Таблиця 1
Психологічний аналіз основних типів міжособистісного спілкування в підлітків у % співвідношенні

Тип спрямованості	%
Екстрапунітивний	18%
Імпунітивний	61%
Інтропунітивний	14%

При інтерпретації Малюнкowego тесту фрустраційної толерантності Розенцвейга ми виокремили три досліджувані групи – це екстрапунітивна, імпунітивна та інтропунітивна. У 61% опитаних було виявлено імпунітивний тип спрямованості з самозахисним типом реагування, що говорить про те, що у підлітків на високому рівні відбувається прояв агресії, грубість у стосунках, але при цьому виражається високе прагнення вирішити ситуацію мирним шляхом. Частіше імпунітивна направленість показує тактику очікування чи уникання конфліктних ситуацій. У 18% підлітків відзначається екстрапунітивний тип спрямованості з самозахисним типом реагування, що означає явне домінування негативних тенденцій щодо людей. І у 14% - інтропунітивний тип спрямованості, також із самозахисним типом реагування. Такий показник свідчить про спрямування поведінкових реакцій на себе, прагнення самостійно вирішити ситуацію, також говорить про самокритичність особистості.

На другому етапі дослідження було застосовано методику «Незавершені речення», яка відображає отримані дані психологічного аналізу співвідношення типу міжособистісних стосунків з маніпулятивними прийомами.[6]

Таблиця 2
Психологічний аналіз співвідношення типу міжособистісних стосунків з маніпулятивними прийомами на підставі методики «Незавершені речення»

№	Шкала	Середні показники за методикою
1	Стосунки в сім'ї	40% Конфлікт зі старшим поколінням (батьками)
2	Ставлення до себе та свого становище у суспільстві	53% Недовіра та байдуже ставлення до оточуючих; страх самотності та почуття провини перед батьками
3	Міжособистісні стосунки	40,3% У стосунках переважає керування з позитивною оцінкою до співрозмовника; підліток віддає перевагу залишатися незалежним від будь-кого

При апробації результатів методики «Незавершені речення» ми виділили 3 основні шкали, що є найбільш актуальними на даному етапі розвитку для підлітків. Перша шкала відображає стосунки в сім'ї. Результат показав, що в більшості підлітків у стосунках в родині домінує конфлікт зі старшим поколінням (батьками), який міг бути викликаний недостатністю уваги з боку батьків (або одного з батьків), що також виявила зазначена методика. Друга шкала стосується ставлення до самого себе та власного становища в суспільстві. Ми виявили, що більшість опитаних мають екстрапунітивну спрямованість з наявністю недовіри та байдужого ставлення до оточуючих. При цьому вони почувають страх самотності та почуття провини перед батьками. Третю шкалу було побудовано на базі дослідження міжособистісних стосунків. Щодо цієї шкали можна сказати, що в спілкуванні у підлітків, в основному, переважає керування з позитивною оцінкою до співрозмовника. І сама особа, яка спілкується, переважно, віддає перевагу залишатися незалежною від будь-кого.[6]

Після того, як було виділено 3 інтерпретаційні групи, на підставі Малюнкowego тесту фрустраційної толерантності Розенцвейга, нами було проведено додаткові дослідження, що визначають стиль спілкування та поведінки підлітків у міжособистісних стосунках.

Таблиця 3
Стиль спілкування та поведінки підлітків у міжособистісних стосунках

Типи	Імпунітивний	Екстрапунітивний	Інтропунітивний
«Тест руки»	активна діяльність; описова тенденція (мінливість настрою, що пробуджує або пригнічує діяльність)	директивний метод спілкування; активно-безособова діяльність (не направлена на будь-кого)	моторна активність; афектація (позитивне ставлення до інших); висока мотивованість йти на компроміс
МАТ	скритність почуттів; переживання почуття провини; відчаю; прагнення до самоствердження; невпевненість у власній соціальній ролі в суспільстві	відчуженість; байдужість до оточуючих; нав'язлива комунікація; агресія у спілкуванні; застосування захисту	почуття образи, переживання; почуття самотності; уникання комунікації; пряма залежність від інших людей

За результатами проведеного нами емпіричного дослідження, можна зробити наступні висновки:

1. У результаті проведеної нами роботи було підтверджено гіпотезу про те, що підлітки з екстрапунітивною спрямованістю реакції більше підпадають під вплив і використовують маніпулятивні прийоми стосовно однолітків, ніж підлітки з імпунітивним типом спрямованості.

Емпірично виявлено, що 61% опитаних підлітків належить до імпунітивного типу спрямованості

особистості, 16% опитуваних - до екстрапунітивного типу.

2. На основі методик «Тест руки» і МАТ, доведено, що для опитуваних з імпульсивним типом спрямованості характерна активна діяльність (моторна активність) та описова (певний настрій, що не має асоціацій з тенденцією до дії). Відповідно МАТ, такий тип спрямованості особистості наділений скритністю своїх почуттів, переживанням почуття провини та відчаю. Також на перший план виводиться прагнення самореалізації (самоствердження) у суспільстві. Для підлітків з екстрапунітивним типом спрямованості характерні директивний метод спілкування та активно-безособова діяльність. На підставі МАТ було виявлено, що екстрапунітивна спрямованість має такі психологічні особливості: відчуження, байдужість, нав'язлива комунікація, агресія в спілкуванні.[10]

3. За результатами методики «Незавершені речення» виявлено, що в більшості підлітків у стосунках в родині домінує конфлікт зі старшим поколінням (батьками), який міг бути викликаний недостатністю уваги з боку батьків (чи одного з батьків), що також визначила дана методика.

Що стосується ставлення до самого себе та власного становища в суспільстві, то нами було виявлено, що більшість опитаних мають екстрапунітивну спрямованість із наявністю недовіри і байдужого ставлення до оточуючих. При цьому вони відчують страх самотності та відчуття провини перед батьками.

Можна сказати, що у сфері міжособистісного спілкування в підлітків переважають афектація й директивність, тобто керування з позитивною оцінкою співрозмовника, і сам мовець, зазвичай, віддає перевагу залишатися незалежним від будь-кого. Також вдалося виявити, що у більшості учнів ще не сформований ідеальний образ партнера, або ж він представляє собою образ матері чи батька.

Література

1. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры; [пер. с англ. А. Грузберга] — М.: «Эксмо», 2008,— 576 с.
2. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. — 3-е изд. — М.: Речь, 2003. — 304 с.
3. Доценко Е.Л. Не будь попугаем, или Как защититься от психологического нападения.— Тюмень: 2008.— 112 с.
4. Доценко Е.Л. Манипуляция: психологическое определение понятия. / Психологический журнал. 1993, 4, с. 182—138. Режим доступа к статье: http://polbu.ru/dotsenko_manipul/ch02_all.html
5. Емельянова С.Е. Практикум по конфликтологии - 3-е изд., перераб. и доп. - СПб.: Питер, 2009. - 384 с.
6. Карелин А. Большая энциклопедия психологических тестов – М.: Эксмо, 2007
7. Обухова Л.Ф. Возрастная психология. Учебное пособие - М.: Высшее образование; МГППУ, 2006
8. Пиз А. Язык телодвижений — М.: «Эксмо», 2007.— 267 с.
9. Руденко И.Л. Стиль общения и его детерминанты. Дисс. канд. психол. наук.— М., 1988.— 324 с./ Ильин Е.П. // Психология общения и межличностных отношений. – СПб.: Питер, 2009. – 576.
10. Собчик Л.Н. Рисованный апперцептивный тест РАТ – «Речь», 2007 – 32 с.
11. Шостром Э. Человек-манипулятор: Пер. с англ.— М.: Апрель-Пресс, Психотерапия, 2008. — 192 с.